PIERWSZA I DRUGA EDYCJA „KWARTALNIKA FILMOWEGO”

HISTORIA

1951-1965

Koncepcja powołania czasopisma poświęconego sztuce filmowej zrodziła się na słynnym Zjeździe Filmowym w listopadzie 1949 r. Zjazd ten przypieczętował państwowy nadzór nad kinematografią, uprawomocnił dyktat ideologii socjalizmu realistycznego, miał też uświadomić artystom konieczność wcielania w życie teorii Żdanowa przez uczestnictwo w walce klasowej, z równoczesnym potępieniem tzw. odchyleń prawicowo-nacjonalistycznych. Sądzić należy, że akceptacja pomysłu o utworzeniu kwartalnika naukowego miała w intencji władz sprzyjać umacnianiu tych tendencji i budowaniu ideologicznych podstaw teorii, estetyki i krytyki *najważniejszej i najbardziej masowej ze sztuk*.

Fundamentalne zmiany w strukturze kinematografii polskiej, jakie dokonywały się w tym czasie (mi.in. likwidacja Instytutu Filmowego), nie pozwoliły jednak na szybką realizację zamierzeń. Dopiero powstanie Państwowego Instytutu Sztuki , który w swoim statucie miał być *ośrodkiem prac badawczych nad zagadnieniami twórczości artystycznej wszystkich działów sztuki w zakresie teorii i historii*, pozwoliło w 1951 r. na wcielenie pomysłu w życie, także za sprawą badaczy zatrudnionych w Zakładzie Historii i Teorii Filmu, a przede wszystkim Jerzego Toeplitza. On też został redaktorem naczelnym kwartalnika. Sekretarzem redakcji był Zbigniew Czeczot-Gawrak. W skład komitetu redakcyjnego weszli, oprócz Toeplitza, Regina Dreyer, Aleksander Ford, Wanda Jakubowska i Tadeusz Karpowski, a od 1955 r. także Jerzy Bossak. Od początku „Kwartalnik Filmowy” redagowany był przez zespół Zakładu Historii i Teorii Filmu. Do 1958 r. wydawcą był Instytut Sztuki, a potem do końca 1965 r. Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe. Od 1959 r. zastępcą redaktora naczelnego został Zbigniew Czeczot-Gawrak, a sekretarzem redakcji Alicja Helman. W 1964 r. Gawraka zastąpiła Helman, od tomu 44 (1961) sekretarzem redakcji została Danuta Karcz.

Zakres tematyczny kwartalnika był względnie stały i obejmował dwanaście grup: Teoria i estetyka filmu; Wybrane zagadnienia historyczne; Zagadnienia twórczości współczesnej; Problemy psychologii i odbiorczości; Twórcy i teoretycy filmu (studia, szkice, filmografie); Wypowiedzi warsztatowe twórców i krytyków; Filmy (analizy krytyczne); Festiwale międzynarodowe; Konferencje i narady twórcze; Diariusze kinematografii polskiej; Sprawozdania, polemiki, przyczynki; Książki recenzowane.

Pierwsze tomy kwartalnika do przełomu październikowego istotnie realizowały wytyczne władz (np. tekst Wsiewołoda Pudowkina *O realizmie socjalistycznym w filmie radzieckim* czy Władysława Jewsiewickiego *Filmy radzieckie w Polsce przedwrześniowej*, recenzja Zbigniewa Pitery *Wyboru radzieckich scenariuszy filmowych*). W perspektywie socrealistycznej omawiane były zagadnienia kinematografii współczesnej (np. tekst programowy *O planowy rozwój polskiej sztuki filmowej*, *Radziecka dyskusja o dramaturgii,* tekst *Pod gwiaździstym sztandarem*), a szczegółowej analizie poddawane były przede wszystkim filmy radzieckie i socrealistyczne, choć pojawia się też analiza filmu *Ziemia drży* Viscontiego, *Rzym, godzina 11* De Santisa czy filmów René Claire'a. Trzeba przyznać, że film radziecki reprezentowany był na ogół przez dzieła najwybitniejsze, a polskie produkcje socrealistyczne były poddawano często ostrej, zasłużonej krytyce, jakkolwiek z zastosowaniem kryteriów wymaganych przez oficjalną propagandę.

Czynione też były systematyczne starania zaznajomienia polskiego odbiorcy z pewnymi tendencjami filmologii i kinematografii zachodniej, zwłaszcza tej zorientowanej lewicowo (np. Georges'a Sadoula *Początki i rozwój postępowego filmu japońskiego,* Catherine Duncan *Specyfika telewizyjnego widowiska dramatycznego* – w fazie, gdy telewizja polska ledwie raczkowała, tekst Jerzego Beredy *O filmie włoskim,* rozmowa z Umbertem Barbaro, scenarzystą i krytykiem „Bianco e Nero", Claude'a Autant-Lara *Prawda o obecnej sytuacji w filmie francuskim* czy Mino Argentieriego *Prosty człowiek we współczesnym filmie włoskim*).

Od początku zwracano uwagę na kwestie związane z językiem filmu i specyficznymi dla niego środkami wyrazowymi (np. teksty Tadeusza Kowalskiego *O barwie w filmie,* Reginy Dreyer *O słowie w filmie*, cykle artykułów Zofii Lissy o muzyce filmowej i Bolesława Lewickiego o estetyce filmowej oraz gramatyce języka filmowego). Od 1955 r. coraz więcej miejsca poświęcano aspektom odbioru filmowego i edukacyjnej roli filmu.

W miarę jak rozluźniał się gorset ideologii socrealistycznej, zakres problemów omawianych w kwartalniku stopniowo się poszerzał. Od końca lat 50. był on głównym obszarem kształtowania się polskiego filmoznawstwa, odnotowywał też najważniejsze zjawiska w zachodnich badaniach nad filmem. Zbigniew Czeczot-Gawrak podjął zadanie usystematyzowania historii teorii filmu (1958/2 i 1958/3). Spopularyzował na łamach kwartalnika dokonania artystyczne i teoretyczno-estetyczne Jeana Epsteina (1958/4, 1959/1). Można też znaleźć w tej edycji ważne materiały źródłowe do historii filmu polskiego i światowego. Publikowali tu najwybitniejsi polscy badacze, a wielu z nich stawiało w „Kwartalniku Filmowym" pierwsze kroki.

Autorzy i autorki „Kwartalnika Filmowego” to poza Jerzym Toeplitzem, Bolesławem W. Lewickim, Zofią Lissą, Zbigniewem Czeczotem-Gawrakiem, Alicją Helman i innymi już wymienionymi: Jerzy Płażewski, Krzysztof Teodor Toeplitz, Władysław Banaszkiewicz, Leszek i Barbara Armatysowie, Jerzy i Irena Giżyccy, Stefan Morawski, Aleksander Kumor, Wanda Wertenstein, Jadwiga Bocheńska, Stanisław Janicki, Aleksander Jackiewicz, Janina Koblewska-Wróblowa, Bolesław Michałek, Witold Witczak, Pola Wert, Andrzej Kossakowski, Andrzej Ochalski, Leon Bukowiecki, Hanna Książek-Konicka i wielu innych.

Istotny walor dokumentacyjny i informacyjny miało kalendarium filmu polskiego (autorstwa Giżyckich) oraz sprawozdania z festiwali międzynarodowych. Przy wielu okazjach zabierali głos sami twórcy i artyści (Jerzy Bossak, Tadeusz Baird, Gustaw Holoubek, Wanda Jakubowska, Jerzy Kawalerowicz, Eugeniusz Cękalski, Antoni Bohdziewicz, Mieczysław Jahoda, Aleksander Ford, Krzysztof Komeda-Trzciński i inni). Wśród twórców zagranicznych można wymienić René Claire’a, Gérarda Philipe’a, Sergiusza Jutkiewicza, Pierre’a Schaffera.

Godne wzmianki są tomy monograficzne kwartalnika poświęcone takim tematom, jak aktorstwo filmowe (1960/2), operatorstwo (1960/3), adaptacje filmowe (1960/4), muzyka filmowa (1961/1), krytyka filmowa (1963/1-2), scenografia filmowa (1963/4), film dokumentalny (1965/2) i film animowany (1964/4). Charakter monograficzny miał też tom poświęcony 30. rocznicy powstania Stowarzyszenia Miłośników Filmu Artystycznego „Start” (1961/41), tom na XX-lecie kinematografii Polski Ludowej (1964/53-54) i tom zawierający publikacje Zakładu Wiedzy o Filmie Uniwersytetu Łódzkiego, kierowanego przez Bolesława W. Lewickiego (1965/57).

W 1965 r. zamieszczono w kwartalniku spisy treści za lata 1951-1961 oraz za lata 1962-1965. W roku 1965 „Kwartalnik Filmowy” zawiesił swoją działalność.

Teresa Rutkowska

1993-1999

Wznowienie „Kwartalnika Filmowego” zbiegło się z rocznicą 100 lat kina. Dlatego począwszy od pierwszego numeru redakcja prowadziła ankietę dotyczącą najwybitniejszych filmów (w Polsce i na świecie) oraz twórców. Udział w ankiecie wzięło 72 reżyserów, operatorów, krytyków, pisarzy, badaczy, którzy swój wybór opatrywali obszernym niekiedy komentarzem.

Podsumowanie głosów dotyczących kina światowego (nr 12-13, zima-wiosna 1995/1996) uzupełniono artykułami problemowymi oraz analizą takich filmów jak: *Nietolerancja* Griffitha, *Gorączka złota* Chaplina, *Obywatel Kane* Wellesa, *Komedianci* Carné, *Złodzieje rowerów* De Siki, *La Strada* Felliniego, *Siódma pieczęć* i *Tam, gdzie rosną poziomki* Bergmana, *Hiroszima, moja miłość* Resnais'go, *Powiększenie* Antonioniego, *Zmierzch Bogów* i *Śmierć w Wenecji* Viscontiego, *Kabaret* Fosse'a, *Lot nad kukułczym gniazdem* Formana, *Piknik pod wiszącą skałą* Weira.

Podsumowanie ankiety na temat kina polskiego zamieszczono w numerach: 17 (wiosna 1997) i 18 (lato 1997). Znalazły się w nich m.in. analizy takich filmów, jak: Wajdy *Kanał, Popiół i diament* (duży blok materiałów i bibliografia filmu), *Wesele, Ziemia obiecana, Panny z Wilka*, Munka *Eroica, Zezowate szczęście,* Kawalerowicza *Matka Joanna od Aniołów*; Polańskiego *Nóż w wodzie,* Skolimowskiego *Rysopis*, Hasa *Rękopis znaleziony w Saragossie, Sanatorium pod klepsydrą*, Leszczyńskiego *Żywot Mateusza*, Zanussiego *Struktura kryształu, Iluminacja, Barwy ochronne,* Piwowskiego *Rejs*, Kutza *Sól ziemi czarnej*, *Perła w koronie*, Królikiewicza *Na wylot*, Kieślowskiego *Dekalog*.

„Kwartalnik Filmowy" prezentował postacie wybitnych twórców. Numer 9-10 (wiosna-lato 1995) poświęcony został twórczości Andrieja Tarkowskiego: kilkadziesiąt artykułów, esejów, opracowań filmoznawczych, filozoficznych, teologicznych, antropologicznych i historycznych, wierszy oraz kalendarium życia i twórczości, filmografia, prace teatralne, bibliografia. Numer 15-16 (jesień-zima 1996/1997) poświęcony został Andrzejowi Wajdzie: kilkadziesiąt tekstów wszechstronnie prezentujących twórczość i postać artysty, także z perspektywy innych krajów (Japonia, Włochy, Kanada, Francja). W numerze 17 (wiosna 1997) ukazał się tekst wystąpienia Marii Janion *Jeruzalem słoneczna i zaklęty krąg* o Wajdzie. Numer 24 (zima 1998) poświęcony został Krzysztofowi Kieślowskiemu. W innych numerach pojawiały się prezentacje takich m.in. twórców jak: Grzegorz Królikiewicz (nr 3), Jean-Luc Godard (nr 4), Fellini (nr 5), Werner Herzog (nr 11), Ingmar Bergman (nr 14).

Sztuce operatorskiej poświęcony został numer 7-8 (jesień-zima 1994), zatytułowany *Camerimage '94*. Zaprezentowano w nim postacie takich twórców jak: Jerzy Wójcik, Witold Sobociński, Henri Alekan, Sven Nykvist, Vittorio Storaro, Walter Lassally, Nestor Almendros, Jerzy Wójcik, Sławomir Idziak, Edward Kłosiński, Adam Holender, Janusz Kamiński, Ryszard Lenczewski.

„Kwartalnik Filmowy" zajmował się też głośnymi wydarzeniami filmowymi (np. film dokumentalny Macieja J. Drygasa *Usłyszcie mój krzyk* – FELIX '91, *Dotknięcie ręki* Krzysztofa

Zanussiego, *Trzy kolory. Niebieski* Krzysztofa Kieślowskiego), prezentując na ich temat bloki materiałów (wywiady, scenariusze, analizy).

W dziale „Teorie filmowe" przedstawiano teksty takich autorów, jak Gilles Deleuze, David Bordwell, Allan Casebier. Teksty problemowe oraz interpretacje filmowe ukazywały się ponadto w działach „Antropologia filmu" i „Pogranicza filmu". Dość często powracało też zagadnienie muzyki w filmie (np. blok materiałów „Film i muzyka" związany z filmem Alaina Corneau *Wszystkie poranki świata*, nr 6). Zajmowano się sprawą multimediów.

Animacja filmowa była tematem numeru 19-20 (zima-wiosna 1997/1998). Przedstawiono historię i teorię gatunku oraz postacie takich twórców jak: Jurij Norstein, Piotr Dumała, Daniel Szczechura, Piotr Kamler, Jerzy Kucia, Jan Lenica, Walerian Borowczyk, Jan Švankmajer, Stephen Quay i Timothy Quay, Zbigniew Rybczyński, szkoła zagrzebska.

Film dokumentalny był tematem numeru 23 (jesień 1998). Przedstawiono historię i teorię gatunku oraz postacie takich twórców jak: Andrzej Fidyk, Kazimierz Karabasz, Józef Gębski, Andrzej Trzos-Rastawiecki, Chana Pollack, Marcel Łoziński, John Grierson, Joram ten Brink.

Kino końca wieku było tematem numeru 19-20 (wiosna-lato 1998). Przedstawiono m.in. takie filmy jak: *Dzikość serca* Lyncha, *Na skróty* Altmana, *Fortepian* Campion, *Pulp Fiction* Tarantino, *Spaleni słońcem* Michałkowa, *Crash* Cronenberga, *Dym* Wanga, *Przełamując fale* von Triera, *Zagubiona autostrada* Lyncha, *Bracia Witmanowie* Szásza, *Funny Games* Hanekego, *Słodkie jutro* Egoyana, *Kontrakt rysownika* Greenawaya, a także twórców: Nanniego Morettiego, Luca Bessona.

Problem kina kobiecego (działy „Kobiety w filmie" oraz „Kino kobiet") wypełnił numer 25 (wiosna 1999). Nr 26-27 (lato-jesień 1999) poświęcony został filmowym adaptacjom literatury (m.in. klasyka literacka w kinie, wariacje szekspirowskie, Joyce i film, literatura i antropologia).

Sporo miejsca zajmowała historia filmu (np. wykład Jerzego Toeplitza *O historii filmu inaczej*, cykl Marty Fik *Z archiwum GUKPPiW*, dokumenty dotyczące filmu *Popiół i diament* Wajdy, *Socrealizm a film*). Pisano także o historii w filmie (Czesław Miłosz, *Pamięć jest wielkim ciężarem*; wokół filmu *Wszystko co najważniejsze* Roberta Glińskiego).

W „Kwartalniku Filmowym" do roku 2005 (z nr 49-50 włącznie) regularnie pojawiał się dział „Dokumentacja" (Film w Polsce; Film na świecie), obejmujący lata 1992-2002.

Beata Kosińska-Krippner